

kova svoje domovine i o tome, kako će je bolje u svojim djelima proslaviti. Na žalost, ovaj prostor je danas skučen na polovicu negdašnje površine zbog dogradnje jedne sobice, koja je bila nesmotreno podignuta pred 20 godina baš na pločniku cisterne i time pokvaren kontinuitet ovog sredovječnog namještaja i sad je nagrada.

Karakteristika je naših patricijskih kuća domaća kapelica. Mnoge su obitelji imale svoje kućne kapelice, pa i Lucijeva. Ako dušobrižnik nije bio član porodice, obično bi se odabirao koji pouzdani intimni svećenik, koji bi u kući misu govorio i druge manje nabožne funkcije obavljao za svu kućnu čeljad. Lucijeva kapelica još i danas postoji na prvom podu nedaleko cisterne. Na ulaznim vratima uzidana je škropionica sa križićem za krštenju vodu. Unutarnost kapelice je sasvim preinačena za običnu sobu. No o njezinom pokuštvu i ostalim

kućnim predmetima ništa nam nije poznato kako su nestali. Možemo vjerovati putopiscima Sponu i Wheleru,¹ koji su 25 godina poslije Lucijeva odlaska iz Trogira posjetili njegovu kuću i našli je praznu, pa nakon njih M. Bell,² pa Kreljanović-Albinoni³ i toliki drugi, onda se uglavnom ti pisci slažu, da mu je pokuštvu po nalogu mletačke vlade, ili nasiljem jednog njezinog generala bilo sve na ulicu razbacano, a Lucija odvedoše vezana na mletačku galiju kao protivnika one lukave vladavine.

R. Slade Šilović.

¹ Voyage de Italie, de Dalmatie ecc. tom. 1, Amsterdam 1679.

² Predgovor u: De Regno Dalm. et Croatiae, drugo izdanje.

³ Memorie per la storia della Dalmazia. Zara, 1809.

SVEČANOSTI »BIRANIH KRALJEVA« U MLETAČKOJ DALMACIJI.

Za nauku ostaje dakako još i nadalje problemom ono naziranje, što ga je o temi naslova izložio u svojim studijama Šime Milinović. Međutim, pored svega patetičkoga, historijski možda i dubioznog prikazivanja na osnovi romantičarskog njegovog nacionalizma, ja sam naišao i na starija data no što ih je naveo Milinović. I to je prema tomu sada doista zanimljiv problem: mogu li se, naime, slučajevi ovih drevnih svečanosti dovoditi u vezu baš s tradicijama o ceremonijalu hrvatskih kraljeva, ili su to uistinu običaji, košto mi se čini, još iz davnije starine, pa da se zapravo radi o božićnjim »kraljičarima«, o praznikovanju klasjem ovjenčanog »kralja« u vezi s legendom o trima kraljevima s istoka, ili pak u »najboljem« slučaju o uspomeni na »mitološko« slovjensko pradoba, ili opet sjećanje na instalacije praslovjenskih župana, gentilnih glavara.

Milinović obrazlaže na jednom mjestu svoju tezu ovako: »Još i onda, kada je ponestalo narodne samovlade; propala hrvatska državna moć na kopnu i moru; izumrli kraljevi hrvatske krvi; prestalo sjajno krunisanje po dalmatinskih gradovih; utinjali svi kriesovi narodnoga slavlja; prekrila mračna koprena tudjinstva najveća svetišta; još i onda narodna samosvjest je u Dalmaciji budnija bila nego je sada. Posred svih nepogoda i gustih tmina, koje su prietile sve sdušiti, ipak narodna bistroumnost i osjećaj za hrvatskom slavom izumjela je bila način, kako uzdržati živu uspomenu

slave, makar to u sjeni i utvori bilo, da spazivši ju mladji naraštaji, ako bi jim pogodnija vremena nadošla, nju opet oživu i na vidik ponosno iznesu. Evo daklem uzroka, zašto su svuda po Dalmaciji izabirali i krunili »hrvatske kralje«.

»I taj običaj, povlačeći se kroz sve prošle viekove, dopro je u nekih mjestih ča do naših doba. Kako no narod naš uistovjetio je bio u Kraljeviću Marku svu narodnu borbu proti dimdušmanom Turkom, predstavljajući njega još živuće, proricao je narodno oslobodjenje, tako mi se čini, da hrvatski narod, uzdržujući običaj birati kralja, opominje ne samo na nekadašnju slaviju prošlost, da li slutiti tim i bolju budućnost. Meni se čini, da ovaj narodni običaj duboko u njegov osjećaj zasjeca, i bjelodano pokazuje, da uz sve nepogode i tudjinske zamame, nije umio sam sebe zaboraviti, pak ga s toga rado i ponavljam ovdje.«

Primjer na koji sam naišao tiče se svjedočanstva Giuseppe Pignata iz XVII. stoljeća. Taj nimalo baš osebujni lik svoga vremena ispoljio se iz nesigurnih kuteva intriganskoga kolosa Vječnoga Grada tek onda, kada ga zgrabiše žbiri velike sv. rimske inkvizicije, iz nama skroz nepoznatih uzroka. I pošto je postao bjeGUNac, bijaše iza mukotrpane odisejade ponukan da na holandskom tlu napiše povijest svojih dogo-

* Šime Milinović, Kako su u Dalmaciji birali hrvatske kralje? (»Hrvatski Učitelj« Teč. III. u Zagrebu, 1879. str. 25.).

dovština »Moje tamnovanje i čudesni bijeg iz zatvora rimske inkvizicije.«

Kao da bijaše pretečom kalupa romanima Montepina i Dumasa! Na vlas je sličan ovaj »događaj po istini« okosnicama toliko gutan» lektire, koja osvanu početkom prošloga stoljeća, a koja se uvukla i kod nas do pred jedno desetak godina u užasnim prevodima. Uzbuden strahom jedna bjeGUNCA prokriomčario se Pignata duž one obale Jadrana pomoću svoje rodbine i srećom dospio na jedan trgovački brod republike sv. Marka. Tom zgodom svrnuo se i na naše kopno. Taj svoj boravak također je opisao i toga radi donosim kao kulturno-istorijski kuriozum njegovo pričanje. Pošavši kasnije iz Mletaka morade se skrivati po štajerskim dvorcima onoga u našim stranama zloglasnoga Rabatte. Pignatin brat bijaše svećenik u Grazu, te ga on zaštićivaše, dakako uz opasnost vlastita života, jer su između Beča i Rima bili tada vrlo dobri odnošaji. Ne mogavši siguran ostati u državi Habsburgovaca, prokrade se sretno preko Njemačke u Nizozemsku 4. VI. 1694., gdje jedva nekako odahnu. Interesantan je predgovor tome njegovom djelu. Pignata je bio sekretar kardinala Castaldija u Rimu, prije no ga uhitise. Ali i tu, gotovo čitav kontinent daleko od Rima, neđa srsi podilaze, kad se sjeti papinskih tamnica. I pišući ovo svoje djelo, on je u neizrecivu strahu, ne će li ga ipak stići udarac i osveta jezuitskih inkvizitora, ako ma što god pisne o uzrocima svoga zatočenja. Sve je naime obavijeno konsekvantnom magluštinom. Pa i u crtanju svojih patnja vrlo je škrt podacima. Potištenost, nekakav sugerirani fatalizam »da je to sve valjada moralo biti« niže se od retka do retka — iz neopisiva straha. Tolika je bila razgranata moć i utjecaj jezuitske policije. I u samoj Holandiji gorilo mu je dakle tlo pod petama!

Evo pak sada odlomak memoara, gdje je riječ o njegovu boravku na našem otoku Molatu, a tiče se pomenute svečanosti »biranih kraljeva«.

*) Les Aventures de Joseph Pignata échappé des prisons de l'Inquisition de Rome pp. 263, Cologne, 1725.

Avventure... del famoso Giuseppe Cafardo (or rather, of G. Pignata). Nobile romano, data alla luce da un suo amico, etc. (A translation, with the substitution of the name of Cafardo, and a falsification of dates, of »Les Aventures de Joseph Pignata, échappé de l'Inquisition de Rome«). Vid. i Cafardo (G.) Avventure, etc 1768.

Avventure di Giuseppe Pignata fuggito dalle carceri dell' Inquisizione di Roma. Traduzione e prefazione di O. Guerrini pp. 168. Città di Castelo 1887.

»... Kad smo bili na otvorenoj pučini i od Zadra udaljeni po prilici jedno petnajst do dvadeset milja, stiže nas kod Melede** takova tišina vjetra, da ne mogosmo krenuti ni napred ni natrag. More bez vjetra i valova bilo je posve slično zrcalu. Gospodar broda odluči zato, da je najbolje pristati u Meledi i počekati na vjetar. Više mornara pođe na kopno, da skupi što god smrekova drva, jer na onom stijenju i nema drugog. No ovo ga je u izobilju i ono je izvrsno gorivo. Bobice s grana ovdje su velike kao trešnje i od njih se peče dobra borovica.

Selo Meleda leži na tako neplodnom tlu, da ondje nije moguće gojiti nikakvu raslinu; jer na tome stijenju ne uspijeva nikakvo žito, a isto tako ni trava.** Dosta je samo repe. Vino, što ga ondje piju, sa strane dovoze, a vrlo je loše. Ljudi su pak — čini se naime — vanredno društveni i prilično pošteti. Goveda je veoma malo, a od koza nijesu puno veća. Košto drugdje tovaru na mađarce, tu upotrebljuju goveda. Hvataju neku ribu, a zovu je »dentalli« (zubatac) i od nje prave hladetinu, koju začinjaju octom i smrekovim bobama. Ima i malih riba (»gavoni«), koje su silno tečne, ali ih nije moguće konzervirati; masne su, pa kod začina ne treba ni malo ulja.

Podosmo svi skupa u crkvu, da misi pribivamo. Na prolazu vidjesmo pripremu za krunidbu njihova kralja. To je sjena od kraljevstva, što im ga po tri dana preko godine priušti mletačka republika, kojoj zemlja pripada. U to je vrijeme u vlasti ovakova kralja natrag pozvati n. pr. svoje progane zemljake. Venecijanskom namjesniku nije slobodno da ulaze kakav prosvjed.

Tada je počela svečanost tako, da su žitelji pošli novoga kralja pozdraviti i čestitati mu. On baš nije tako brzo opazio da smo stranci. No pozvao nas je zatim po kapetanu svoje garde, kođa pratijahu četiri vojnika, sve skupa: i putnike i mornare.

** Fortis zove Meledu otok Zapuntello, govoreći u § II.: »Kad sam ostavio otok Silbu bura me je natjerala da se sklonim u jednu dragu na otoku Zapuntello. Prema svojoj površini ovaj je otok malo napučen, premda ima tri sela, a po jednom od njih je i nazvan. S toga razloga zove se otok Meleda, pa je bez sumnje Porfirogenetov otok Meleta, jedno između nenastavanih ostrva morskih oko Zadra«... (Viaggio in Dalmazia).

*** Fortis (ibid.) pripućuje, da je na otoku naišao na fosile (orthoceratite), a da je ondje najljepši fosilni produkt veoma bijel vapnenac, tvrd gotovo kao mramor, zatim F. prelazi u opisu na živi svijet morskog planktona.

Takav poziv posla isto i na druge barke, čiji se putnici ne bjehu iskrkali.

No ova susretljiva uljudnost ne bijaše bogzna šta vanredna. Jer tamo je običaj, da svi brodovi, koji se u to vrijeme nalaze u luci, pridonesu novome kralju za dar dvopeka ili drugačiji kakav živež. Pođosmo u kraljevu kuću, bolje reći, u njegovu koljebu, te se zahvalismo na počasti. Naš brodovlasnik predade mu svoj darak i Nj. Veličanstvo učinij iznimku, pa nas pozva, da s njim objeđujemo. Međutim zazvoni u crkvu, i kralj, urešen krunom s crvenim vrpčama, dade znak kapetanu svoje garde. Ovaj progovori par riječi u slavonskom jeziku, a na to vojnici, njih 60 na broju, krenuše dva po dva. Pred njima dva bubnjara s neke vrsti malim bubnjima, koji imadahu samo jedno dno i praporce. Za ovima išaše kapetan i ostala momčad sa zastavom iz crvene svile, na kojoj je bio bijeli krst; na vrhu joj se nalazila grančica lovora, gdje su bile nataknute i dvije narandže. A onda je išao sasvim dostojanstveno novi kralj u pratnji rođaka, svih prijatelja i silesije puka. Kada se misa i sve slavonske ceremonije svršile, pođoše opet istim redom natrag. Mi se pak zaputismo u kraljevu koljebu, gdje su bila postavljena dva duga uska stola bez stolnjaka. S obje su strane stajali mali zemljani pladnji, nekako 70—80 na broju. Samo na vrhu stola bijaše nešto ko stolnjak. To je bilo mjesto za kralja i svećenstvo. I čim je ono došlo, začese sjedati za sto.*

Brodovlasnika i mene posadi kralj kraj sebe. Nama je to bilo veoma velika čast; čast, koju naplatismo s bocom rakije, (nju mu dakako moradosmo prikazati). Jela je bilo prilično malo, jer se po onom hrđavom vremenu nije moglo nahvatati riba. No ipak su taj manjak pokušali da nadoknade raznim jelima iz ječma, riže (koju kuvahu na turski način), onda repom i korijenjem; a bilo je i nekoliko zdjela mesa. Ponudiše nas i s množinom sitnih riba, koje su bile zgotovljene dijelom marinirano, a dijelom baš sasvim na mornarsku. Ukratko, siromah kralj učini, što god je bilo moguće, samo da spasi ugled svoje kuće, u koliko je to dopuštalo doba godine.

Iza objeda zaputi se on s popom i s ostalim svećenstvom i s vojnicima i s cijelom svojom pratnjom na trg, gdje je po srijedi

* Mnogo veselije, bolje reći: bogatije raspoloženje vidi se na flamanskoj slici Jordana (1593.—1678.) »Kralj pije« (sada u Bruxellesu). I bilo bi zanimljivo istražiti sujet pomenute slike naprama motivu »debeloga kralja«, što ga je Vid Vuletić-Vukasović obradio u »Narodnim običajima na otoku Korčuli« Zagreb 1891.

bilo veliko stablo, oko kojega se bilo okupilo sve pučanstvo. Dva bubnjara i jedan, koji je fućkao, počese zaskvirivati. Kralj na to uze neko mlado ženskinje i zaplesa s njim. Zatim zareda uz popijevku i čitavi puk. Svak pjevaše pjesme po miloj volji, kako se kome sviđjalo. Ali kod ove paklenske dreke ne mogaše o kakvoj harmoniji dakako biti ni govora. Kako ko pogodi, kome bi ruku dopalo bilo muško bilo žensko, pograbi ga i zaigra s njim naokolo.

Skakahu u zrak, svaka im je gesta bila puka grimasa, pusto cerenje. Zauzimahu se moguće poze i odskakivahu ukočenim nogama u vis, u velikom krugu poput žetelaca. Sve je to bilo kao lakrdija, da popucaš od smijeha. Kralj završi ples i pozva nas, brodovlasnika i mene, da svaki platimo ženskinju po bocu rakije, čemu se mi od srca rado odazvasmo. Bilo nam je već dosta hladno, a i društvo nam se ne sviđjaše, u kome se već mogaše osjetiti isparina rakije, pa smislismo da je najumjesnije neopazice se udaljiti i otići bez oprastanja.

U našoj barci naložismo čestitu vatru i tad se ogrrijasmo. Pokušasmo nešto spavati, ali to ne trašaše duго, jer nas o ponoći probudiše ribari nudeći nam svoje »gavonice«. Opet posjedasmo oko vatre: ribe su zgotavljati i opet se počelo jetkati i zabavljati. Ranom zorom dade brodovlasnik dignuti sidra, jer je vjetar od sjevera okrenuo k zapadu. To nam je bilo sasna pogodno. No, ne odmakosmo ni jedno petnajst do dvadeset milja od Melede, kadno se opet zgodi nevrjeme, te se moradosmo iskrcati na drugom jednom otoku, po imenu Silva.

Ovaj otok bijaše manje šumovit od Melede, ali se činjaše, da je tlo plodnije, jer bijaše vinograda, maslina i vrtova, punih kelja. I što je bilo naselja, naličilo je više gradu, nego li selu. Bile su tri crkve i jedan vrlo visoki toranj, a ima i franjevački manastir s osobitom crkvom. Pa i glavna je crkva lijepa za onaj kraj. Dok smo u prvij misi pribivali, pokapahu neku sedamnaestgodišnju djevojku. Sigurno je bila siromašna, kako je sprovod kazivao. Vijenac, koji ju je resio, voštane baklje i četiri svijeće — bijaše sve. Dok se za pokoj duše njezine čitaše misa, kopahu rođaci grob. I što iskopашe, sve bijaše gotovo sama kost i mrtvačke glave, koje opet zatrpaše. Narednog je dana bio svetac, te pođosmo u dom na misu, koji bijaše krcat ljudima. Žene su nosile kapute i šešire kao i muškarci, a ovi opet imadahu prslučiće i kape poput mornara. Misa se služila na slavonskom jeziku. Pošto je crkvenjak okadio žrtvenik, kadio je svakog vijernika napose, i to je trajalo više od pola sata.

U toliko dakle spominje deserter iz inkvizitorske rimske hapsane o našim ljudi-

ma, koje zna kao i Jean Rousseau samo pod imenom Slavonaca. Kako se vidi, ovaj memoarski fragment ima baš svoju vrijednost za nabačeni problem, pa je zanimljiv i kao »svažtica« iz starine o jednom našem hrvatskom otoku i običajima za mletačke vladavine.

Ovo je dakle opis jednoga izričito kvalificiranog »trodnevnoga kraljevanja« na otoku Molatu. No glavno je, što Pignata veli, da se radi o »sjeni od kraljevstva«, što ga je u Dalmaciji »Slavoncima« priuštila mletačka republika; nadalje, da je takav kralj bio kadar »natrag pozvati svoje prognane zemljake« i da »venecijanskom namjesniku nije bilo slobodno da ulaže kakav prosvjed«; napokon, da se radilo o pravom pravcatom ceremonijalu kraljevske krunidbe. Što se tiče »prerogativa opraštanja«, ovo nije ni nemoguće, jer ovakove starovječne, mimosudske povlastice imadahu n. pr. i »susreti« djevice (vestalinki i koludrica), pa je varijanta i vrlo vjerovatna u jednom običaju očito hijeratskog porijekla. Nego pored Pignate ima i drugi historijski izvor iz XVIII. stoljeća.

Opat Albaro Fortis u svom djelu »Viaggio in Dalmazia« (Venezia 1774.) također se, naime, osvrnuo na ovaj običaj. To je drugo po redu historijsko svjedočanstvo. Milinović ga je posve netočno i tendenciozno citirao.*

Fortis kaže u opisu šibenske grofovije (a prema navodima Tomka Mrnavića (i to je eto sumnjivo zbog Mrnavića!) iz izdanog pjesmotvora kanonika Giovanni Nardino), da Nardino u hvalu svoje domaje navodi dva običaja, od kojih jedan i u ono doba postojao:

*Sie trino dicata Deo dum festa refulgent
Civis in hac sceptrum nobilis Urbe tenet.
Hic prius ostenso celebrat nova nupta Priapo
Connubium socias porrigit inde manus.*

Fortis zatim navodi bez obrazloženja i čuđenja: »Kralja u Šibeniku biraju o Božiću na četrnajst dana. Budući da se u vrijeme te ceremonije nijesam tamo malazio, pišem samo ono, što su mi drugi o tomu pripovijedali. Kralj ima različite prerogative te najviše časti, dok traje ova sjena od kraljevstva, gradski su ključ u njegovim rukama; ima svoje sjedište u katedrali, i sudac je svima činima onih, koji vrše kratkotrajnu službu njegovu dvorjanstva. Ni jedan plemić danas ne igra ovu

* Biač starodavna hrvatska prestolnica u Kaštelim. Poviestne crtice o. Š. Milinovića sada barskoga nadbiskupa metropolitite (preštampano na troškove »Katoličke Dalmacije«; U Zadru 1886. str. 37.).

smiješnu ulogu, nego to čine ljudi najnižega porijekla. Taj kralj ima svoj određeni lijepi stan, dok mu traje vladavina. Hodi po gradu klasjem ovječan, u škrlet odjeven, a u pratnji mnoštva dvoranika. Namjesnik i biskup ga ugošćuju; ko ga putem susretne, sagiba se pred njim. Oba predgrada imaju isto svoje kraljeve, koji, međutim, ne smiju u grad bez dopuštenja gradskoga kralja.** Tako dakle Fortis, koji nas je u svoje vrijeme skupa s našim prirodnim blagom Evropi u svoje vrijeme upravo otkrio, kao i Hacquet, Taube te Piller & Mittelpacher.

Milinović je opširno opisao, upravo je zaneseno opisao rečeni običaj u Kaštelima i, čini se, vrlo svojevoluminozno pustio maha fantaziji u »Viencu« pod uredništvom dr. Franje Markovića**, kada veli: »Da bi se pak živa uspomena domaćih kralja uzdržala, poslušajte što su Kašteljani izumili bili, i verno uzdržali sve do franczskoga osvojenja, i do austrijskoga posjedovanja. — Po svih dalmatinskih mjestih, što se sada zove načelnik, to se je nazivao »župan« — glavni župan, ili veliki župan. Ove bi promjenjivali, kao što se sada sa načelnici običaje činiti«.

Samo ovo par rečenica dostaje, da se vidi, kako je onaj običaj opisan u Pignate i u Fortisa bio više manje sam sebi svrhom, blagdan kalendarski, nemotivisana porijekla, dok se kod ovog kaštelanskog vidi očita primjena svečanosti za instalaciju, ma da, daduše, Milinović malo dalje kaže:

»Kada bi pak novoga župana u Staromu u Kaštelih odabrali, tad bi nastalo veliko veselje u svih Kaštelih i svih okolišnih mje-

* Milinović je ovo mjesto preveć slobodno preveo, a izostavio je onu značajnu rečenicu, da je taj običaj bio u ono vrijeme svojimom samo pučana: »U Šibeniku izbor je kralja o Božiću; kraljuje istina samih petnaest dana, ali na sebi nosi podpun značkov kraljevske vlasti. Za vrijeme toga mimogrednoga kraljevanja uzdrži on ključ grada. U stolnoj crkvi daje mu se kraljevsko mjesto, i zbilja postaje neograničenim vladarom svih onih koji mu kratkotrajnu pratnju sačinjavaju. Ovomu kralju priredjen je i kraljski dvor u komu se kroz kratko kraljevanje sasvim po kraljsku ponaša. Liepom krunom klasja okrunjen i u grimiz obučan gradom prohodi, dostojanstveno stupajući praćen je mnogimi odličnimi dvorani. Mletački gradski zapovjednik pozivlje ga na gostbu, a tako i biskup. Kada prohodi svak ga kao pravoga kralja pozdravlja. Isto odabiraju svoje kralje u velikom Varošu i u Dôcu, ali ovi su samo kraljići, niti smiedu bez dozvole pravoga kralja u grad stupiti«.

** Š. Milinović, Hrvatske uspomena u Dalmaciji. »Vienac« V. Zagreb 1873. s. 219.

stih. Netom bi bio izabran, nebi ga zvali »županom« nego baš »kraljem hrvatskim«, koji bi mu naslov za osam, a kadkad i mjesec dana ostao, pak bi mu kao pravomu i istinitomu kralju pristojnu čast i poklon izkazivali«. Da li je tomu bilo baš tako, Milinović nigdje ne navodi historijskih vrela a maštanje njegovo »kako je moglo biti« utvrđuje još više naredni stavak redom:

»Novoizbrani kralj obukao bi se u kraljevsku odjeću, (možda se ona u čijoj kući u Starom još nahodi), koja je kao najveća svetinja čuvana bila u kući županovoj, i o kojoj se je govorilo, da je odjeća posljednjega hrvatskoga kralja, — što je lasno moglo i biti. (Sic!) Isto tako čuvana je bila i sva oprava kraljičina, pak se je takodjer govorilo, da je posljednje hrvatske kraljice, ter bi zaručnica kraljeva postala naravno kraljica.* Iz svih Kaštela, pak takodjer velik broj Splječana, Trogirana i Zagorana svrvalo bi se k Staromu na veselje. Kralj bi sjednuo na prijestolje, pokraj njega hrvatska kraljica. Naprije bi mu se došli pokloniti najveći dostojanstvenici, koji su sada nosili ime: bani, knezovi, župani, plemići, velikaši, dvornik, veliki sudac, štitonoša, dvorski župan, peharnik, konjušnik, te ina imena dostojanstvenička, koja su nekoč Kašteljani dobro poznavali rad obližnjih bijačkih dvora, a vierno ih u pameti uzdržali. (Sic!) Prijestolje je bilo u županovoj obćinskoj kući, koju su nazivali »kraljevski dvori«.

»Sva kašteljanska mladost svečano u narodnoj odjeći sakupila bi se pred dvor kraljski; na čelu joj vojvoda, koji bi s tom novom narodnom vojskom upravljao, odredjivao da naizmjenice čuva dvor kraljski danju i noćju, i sve vojničke službe kroz to vrieme obavljao«.

»Kad bi tako prva svečanost u dvoru kraljskom svršila, zatim bi nova i veličanstvenija slijedila. Kralj bi sa kraljicom, sa svimi dostojanstvenici, velikaši i glavari svega Zagorja, sa prispjelom gospodom iz Spljeta i Trogira i inim pukom, uz veselo pjevanje i popievanje, uz pucanje iz pušaka, uz klicanje najradostnije, uz pratnju sve vojske,

* U »Hrv. Učitelju« (III. 44.) veli Milinović ka ovom običaju. »... Nu gdje god kralj nije imao supruge, tada su drugčije svečanost nadoknađivali. Povelj bi najgizdaviju kakovu vjerenicu pod Bolobanom, pjevajući, puškarajući, u glasbu udarajući i najoduševljenije vzeleći se, te bi ju do dvora vjerenika dopratili. Boloban bio je nekakvo napravljeno brkljasto drvo, nakičeno svakovrstnim voćem, koga bi pred dvorom vjerenika posadili«. Već ovo tumačenje jasno dokazuje skroz folklorski, a ne historijsko-tradicionalni značaj svečanosti.

u najsvečanijoj povorci, uputio se na divno narešenom zečku . . . kuda . . . ? Na veselje . . . ? Na uzbuđenje, oživljavanje bitnosti . . . ? Na uspomenu koje slave . . . ? Na obavljenje kakvih prastarih čina . . . ? Kuda? Kuda? Sve se uputilo na brdo nekoč slavno a sada tužne uspomene, na Bijač . . . da tamo u sjeni, u tvorbi obave, što su u bitnosti njihovi stari gledali, što jim je kroz sve vjekove živo u srcu i pameti ostalo. Došli su Kašteljani, da na tom brdu okruno novoga hrvatskoga kralja....

»Na bijačkom brdu bila je mala crkvice, koja je naročito za tu svrhu uzdržana bila, i na poštenje s. Petra sagradjena. Okolo crkvice razapeti veliki čadori, okolo istih puk i vojska, a pod čadori velikaši i gospoda, svak došao, da činu krunjenja prisustvuje. Župnik Staroga postao kraljski svećenik pak bi obavio svečano krunjenje; a više puta biskup spljetski ili trogirski krunili bi toga imenovanje kralja«. (Za potvrdu manjkaju dokazi!)

»Rad Bijača strašni su i krvavi rat medju sobom Splječani i Trogirani vodili. Tad na istom Bijaču Bela IV., budi što htjede tim počastiti grobove hrvatskih kralja, budi što je Bijač postao uzrokom nemira i pretimanja izmedju Splječana i Trogirana, godine 1251. sabra baš ovdje sve trogirске i spljetske velikaše i biskupe obijuh gradova, da ta dva grada na grobovih hrvatskih pomiri, što mu je i za rukom pošlo. Svečanost krunjenja novoga hrvatskog kralja bila je tim sгода, kada bi se biskupi i velikaši Spljeta i Trogira na Bijač sakupljali, da urečeni mir ponove. Čudne sudbine! Bijač bi uzrokom svadje, pak opet pomirenja medju dva jednokrvna grada! Preotimali su se zar da bolje čuvaju grobnice hrvatskih kralja...?

»Kada bi se krunjenje obavljalo, dosta bi suza niz lica teklo, dosta se gorkih uzdaha čulo, dosta spomena preko pameti preletjelo i srca se duboko dojmilo. Kakov uzhit, kakovo osjećanje, zamišljanje, uzdrmanje nastalo bi kod svih gledalaca onda, kada bi novookrunjeni hrvatski kralj, pred velikaši i svim pukom, u svečanoj kraljskoj odjeći, krunom na glavi, britkim mačem u desnici, a propelom u ljevici, popevši se na prijestolje, tronutim ali i gromovitim glasom prisegu izgovarao, neki si svaki čitalac sam pomišlja. »Ja, novo sbrani kralj hrvatski kunem se pred vječnim Bogom i svimi ljudi, pred vami, o bani, knezovi, župani, plemići, vojvode, velikaši i svi dostojanstvenici crkovni i svjetovni, i pred celim hrvatskim narodom, koji me čuje i ne čuje, na grobnicah naših posvećenih kralja, da ću svom moćju svetu vjeru Isusovu i državni ustav neoskvrnjeno i podpuno čuvat, braniti i širiti; sve što bude na korist vjere i države, promicati i cjelovito uzdržati; bogatu

i siromahu jednako pravicu podjeljivati; komu dotuži uvijek ga pred prijestolje primiti; izdajice vjere i domovine, zloporabnike, zločince, koje mu drago vrsti, teško kazniti. Biti ću otac celomu narodu. Tako mi Bog i sveti njegovi pomogli!»

»Kralj bi prvi dan gostbom počastio sve velikaše, a kraljica odličnije gospoje. Ostali gosti svaki u svoja prijatelja. Drugih dana na kraljevski bi objed pozvani bili i siromašniji«.

»Nije on samo imenom nego uprav i djelom bio kralj, jer mu je pravi danak i porez dobrovoljno davan bio, a obilni bi darovi iz svih Kaštela i Zagorja u kraljevski dvor dolazili. Globa je bila nametnuta na nepravde i nasilja te bi ova skupo došla onih, koji bi njih počinili. Vrata su kraljevskoga dvora danju i noću otvorena bila, a straža narodna neprestano stražila. Stvar nevjerovatna i čudnovata, ali uprav istinita! Puk bi iz svih Kaštela i svega Zagorja, koga je god koja nepravda ili nevolja tištala, svomu kralju, vapijući pomoć i pravicu, najpouzdanije trčao, ter što bi god kralj u vrijeme svoega kraljevanja sa svojim viećem odlučio, to bi svatko kao sveto pismo i oblužavao. Narod, obsjenjen kraljevim imenom, njega je ne rieći no uprav osvjedočenjem obožavao i častio«.

»Trebalo je kralju i kroz sva Kaštela prohodat se, ter bi svakud velikim veseljem i čašću dočekan i podvoren bio, a on bi razmirice riešavao i poredak namješćao. Narod bi se radošću uzhićivao na sami spomen svoje nekadašnje slave, ter bi se radovao da može barem u toj sjeni, u toj utvori, slobodno častiti, što je jednoč bitno i stvarno uživao«.

»Vlada mletačka, koja je Argovim okom pratila svaki čin naroda hrvatskoga u Dalmaciji, i tražila mu izbrisati iz srca i pameti sve što se je odnosilo na nekadašnju svezu, ipak je, za čudo, pripuštala u Dalmaciji na više mjesta, a osobito u Starom, da se svečano izabiranje i krunjenje hrvatskoga kralja obavlja, što je najviše imalo probuditi čut narodnu. Francezka vlada takodjer je s početka tu svetčanost i običaj naroda poštovala, ali ga je potla zabranila, nu samo krunjenje a ne izabiranje kralja. A kad je Dalmacija pod vladu austrijsku došla, onda su se Dalmatinci vrlo obveselili, jer kad joj je Dalmacija pripala, to je kao hrvatskomu kralju prišla, i obećano bilo u svih saborih, da će se djelomice sa Hrvatskom sdružiti. Ali od ono doba prstalo je mnogo običaja, koji su se na hrvatstvo odnosili, bud su pak uvijek zamamljivali drugimi obećanjima, kuda mu je osobito srce hlepilo!!«

Napomenu o toleranciji mletačke vlade valja tumačiti kao gospodsku benevolenciju prema Šćavima; analogno joj se činilo kao kod Rimljana saturnalije: tri se dana robovi zaogrću u togu... I da je tako, svjedoči opaska Fortisova, koju je Milinović namjerece bio ispustio. Nego što se tiče historijskih vrela, Milinović je kasnije opazio, da bi tvrdnje iznešene u 1873. »Viencu« valjalo potkrijepiti dokazima, pa je u »Hrvatskom Učitelju« 1879. citirao Kaštelanca Katalinčića* (1779.), koji da je bio očevidac svečanosti, napominjući kraljevu »narodnu odjeću i pratnju »ministri col nome slavo usato nel tempo dei rei nazionali.«* Ovo je ipak sve premalo i preveć apodiktički izrečeno, jer sve u sve pored toga cijelog »kraljevskog« ceremonijala, kako ga je već sebi puk mogao utvoriti, najvažnije bi bilo, da je očevidac naveo poimence hrvatsko nazivlje dvoranika, koje je gledao u Novom. Dalji navod Milinovićeve tiče se »birnja« dana 29. kolovoza u Staromu. Ima mjesto »Birca« s tim običajem navodno u vezi. No da se nije radilo lih o »hrvatskom kralju« priznaje i sam Milinović napominjući: »Da jim (Kaštelancima) taj dan još svečaniji bude, nabavili su tielo sv. Feliksa, pak su spojili narodnu i svetčevu svetkovinu u dan »Birnja«. Očevidno je, da se radi o godu (fešta), jer upoređenje primjera, što ih dalje donose Tommaseo i Carara još to bolje potvrđuju. A da je običaj ove pretresane slave ipak i u vezi sa »sv. Kraljevima« Crkve svjedoče pored Fortisova primjera i daljnji Milinovićeve primjeri (po Mascheku »Manuale del regno di Dalmazia. An. VII. p. 224.) s otoka Iža velikog, Silbe i Oliba o — vodokršću, na Bogojavljenje, dakle na Sv. Tri Kralja, a vijeće su činili starci, pa onda primjeri iz Sinja (»o Božiću i mesojedji naređivali »narodne predstave«).**

Sve u sve, danas je za nauku i prevzć očita nategnutost romantičarskog fabuliranja u Milinovićevo izlaganju pomenutog običaja. On je u milieu staliških država htio nadokalamiti mogućnosti ideala demokratskih nacionalističkih ideologija XIX. stoljeća, i kao da bi u narodu živjele tradicije, koje nijesu mogle ni postojati. (Današnji na-

* Memoire degli avvenimenti in Dalmazia, p. 22.

** »Uzimali su se komadi ponajviše iz dubrovačkih pjesnika, ili bi se po istih naročito i za mjesto shodno po gdješto priredjivalo. Tu bi predstavljale uz kralja najodličnije osobe mjesta, tim se čuvstva narodna kriepila. Živu i sada mnogi, koji se dugih komada spominju, što su onda na izust predstavljali.« (»Hrvatski Učitelj« III. Zagreb, 1879. s. 58.).

cijonalizam XX. stoljeća ipak je zdraviji, jer gradi iz sebe i na sebi osniva!) Na osnovi dakle iznešenih historijskih vrela valja sada poći istraživanjem etnologijskim, jer na to upućuju sve bitne značajke tih pradavnih naših svečanosti o seoskim i gradskim godovima. Trebalo bi sada istražiti i druge

eventualne primjere na ostalim sličnim lokalitetima, zasijećajući tu i u stare pravne običaje, a naročito u »mitologijsku« starinu slovensku. Moguće, da će daljnji primjeri otkriti što još ne znamo, pa da stvorimo pravu sintezu iz ove dosad natezane građe.

Dr. Josip Matasović.

KARAGJORGJEVA TOPOLA

Karagjorgje.

Uprava etnografskog odjela u Hrvatskom Narodnom Muzeju u Zagrebu izaslala me je u ljetu 1924., da kao povjerenik obidem nekoje krajeve u Srbiji. Tom prilikom svratio sam se i u Topolu, koja je kolijevkom današnje naše dinastije, a narodnom svojom starinom vrijedna pažnje širom naroda.

U Topoli je naime Karagjorgje zasnovao veliku misao, koja se, uz pomoć njegovih drugova i vojvoda, a najzad njegovih potomaka, tako divno danas ostvarila. Topola je ono mjesto, u kojem se Karagjorgje osmjelio, da se sa svojim čobanima odupre silnoj moći turske carevine, koja je tada još bila u jeku svoje snage i veličine.

Današnja Topola dijeli se na varošicu i selo Topolu. Varošica leži na podnožju brega Oplenca, a naseljena je doseljenicima iz susjednih sela.

Ima svega samo dvije ulice; glavna ulica povlači se duž puta Krajujevac-Beograd, a sporedna duž puta Palanka-Arangjelovac; ulice se presijecaju pod pravim kutom.

Selo Topola leži pak većinom na lijevoj obali rijeke Kamenice, no ima je i na desnoj obali sjeverno od Oplenca. Selo je podijeljeno na više krajeva, od kojih je zaselak Krčevac najudaljeniji, a krajevi Bor i Mitrovčić najbliži na lijevoj, naime obali Kamenice. Po pojedinim krajevima kuće odstoje nejednako jedna od druge; najzbiženije su u krajevima Ljuboselo i Despotovica.

Do godine 1904. bile su obje Topole spojene u jednoj općini, a te se godine varošica od sela odvojila u samostalnu opštinu. Danas varošica Topola broji oko 100 kuća, a selo Topola sa svojim zaseocima broji preko 400 kuća. Stanovnici varošice Topole